

Альбіна КОВТУН¹

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID 0000-0002-0690-3265

Своєрідність формування релігійних значень за допомогою внутрішньослівного гіпонімічного зв'язку

Внутрішньослівні зв'язки з погляду змістових характеристик відображають процеси семантичних змін, що лежать в основі похідних значень слова. Традиційно їх описують тими самими термінами, що й види семантичних процесів (метонімічні, метафорні, функційні зміщення значень тощо). Однак цієї (перенесеної з типології семантичних процесів) класифікації частіше не вистачає для вичерпного тлумачення внутрішньослівних зв'язків із огляду на дифузність лексичної семантики. Тому пошук нових підходів до опису змістової структури полісеманта, зокрема пов'язаного зі спеціалізованими значеннями, залишається актуальною мовознавчою проблемою.

Низка науковців (С. Бібла, Н. Пуряєва, І. Бочарова, Г. Наконечна, Н. Піддубна, Ю. Осінчук та ін.) поряд з установленням складу й структури тематичних груп релігійної термінологіки, аналізом історії й її джерел походження з'ясовують низку питань щодо формування в українській мові семантичної варіантності релігійних лексем, яку пояснюють „семантичною взаємодією загальноновживаної та термінологічної лексики, основними виявами якої були: церковна термінологізація загальноновживаних слів та детермінологізація церковно-обрядової спеціальної лексики”². Дослідники констатують факти семантичного звуження і розширення, метафорного та метонімічного переосмислення загальноновживаної й термінової лексики. У нашому дослідженні маємо

¹ Альбіна Ковтун – професор кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, ikum-dpt@chnu.edu.ua.

² N. Purăeva, *Formuvannâ ukrâins'koï cerkovno-obrâdovoï terminologii (nazvi bogoslužbovîh predmetiv)*: avtoref. dis. kand. filol. nauk, Kiïv 2001.

на меті з'ясувати особливості формування звуження значення, що виникає зі встановленням внутрішньолексемного гіпонімічного зв'язку в семантичних структурах полісемантів із релігійним значенням.

Більшість наукових шкіл розглядають семантичну структуру як сітку „взаємозумовлених елементів, пов'язаних між собою складними ієрархічними відношеннями”, та виокремлюють основні й другорядні, прямі й переносні, вільні й фразеологічно зв'язані значення³. Зважаючи на роботи В. Виноградова про номінативні значення як опору й суспільно усвідомлений фундамент усіх інших значень⁴, розрізняють дериваційно-семантичну та функційно-семантичну ієрархію варіантів слова⁵. Упорядкування семантичних рівнів полісемічних лексем із релігійним значенням унаслідок активності родо-видових зв'язків, які в лінгвістичній літературі називають по-різному: гіпонімічними, гіперо-гіпонімічними, категорійно-специфікаційними, інклюзивно-ексклюзивними, спеціалізацією значення^{6 7 8 9 10 11 12}. Наслідуючи більшість мовознавців, основним обираємо термін *гіпонімічний*.

Гіпонімічний зв'язок у семантичних структурах полісемантів – один із фундаментальних смислових відношень, що відображає ієрархію загального й конкретного, презентує єдність світу та його різноманіття. Він пов'язує поняття різного рівня узагальнення й ґрунтується на спільних сутностях об'єктивного світу за виявленими ознаками, які не об'єднані реальними відношеннями, зв'язками між сутностями, залежностями чи взаємодіями, незважаючи на існування їх у свідомості мовців. Наприклад, первісно слово *жезл* – це „палиця” (ESUM, II, 192), у мові Київської Русі *жьзль* – ще й „булава як елемент царських шат” (СДРЯ, I, 886; LPVL, 100), а в сучасній українській мові функціонують кілька значень: „особливої форми паличка – символ влади, високого становища”, „мілицейська паличка”, „металевий стрижень як дозвільний знак для машиніста їхати” (SUM-1, 283), „предмет архієрейського богослужіння” (SCOT, 54). У всіх семантичних структурах указаних гіпонімічних значень наявна гіперсема ‘палиця’ – спільна для вихідного й похідного значень, яку в похідному значенні уточнено різними конкретизаторами.

³ N. Alefirenko, *Spornye problemy semantiki*, Moskva 2005, s. 192.

⁴ V. Vinogradov, *Osnovnye tipy leksičeskikh značenij slova* [v:] „Voprosy ŗazykoznaniâ”, nr 5, 1953, s. 3-29.

⁵ V. Levickij, *Semasiologijâ*, Vinnica 2006, s. 164.

⁶ M. Nikitin, *Kurs lingvističeskoj semantiki*, Sankt-Peterburg 1996.

⁷ E. Konovalova, *Giper-giponimijâ v ekonomičeskoj terminologii* [v:] „Filolohičeskie studii”, nr 2, 2001, s. 79-85.

⁸ L. Novikov, *Semantika russkogo ŗzyka*, Moskva 1982.

⁹ I. Kobozeva., *Lingvističeskaâ semantika*, Moskva 2000.

¹⁰ M. Krongauz, *Semantika*, Moskva 2001.

¹¹ O. Popova, *Osnovi terminoznavstva*, Rivne 2011.

¹² K. Hansen, *Englische Lexikologie. Einfuhrung in Wortbildung und lexikalische Semantik*, Leipzig 1982.

Найменування загальновідомого поняття називаємо *гіперонімом* (далі *Гіпер*), найменування видового – *релігійним гіпонімом* (далі *РГіно*). За нашими спостереженнями, спеціалізацію в семантичних структурах багатозначних лексем з релігійним значенням супроводжують такі процеси: 1) стійке закріплення в мові лише *РГіно*; 2) стійке закріплення в мові *РГіно* поряд з іншими гіпонімічно-різногалузевими похідними; 3) тимчасове закріплення в мові *РГіно*; 4) деактивація *Гіпер* після закріплення *РГіно*. Наведемо приклади.

1. Стійке закріплення в мові лише *РГіно*. Від *Гіпер* *молити*, *молитися* праслов'янського періоду „просити” (< *modliti, споріднена з лит. maldyti, melsti „благати”, хет. mald- „просити, говорити”, двн. meldōn „доповідати, розповідати” та ін. (ESUM, III, 501) розвинено стійке *РГіно* „молити Бога, молитися Богові” (MSDRĀ, II, 167-168; SUM-1, 558). Від *Гіпер* *исповѣдати* / *оповѣдати* „розповідати” утворено *РГіно* *исповѣдати* / *оповѣдати* „проповідувати”; у XVI-XVII ст. функціонувала й лексема *исповѣдникъ* у значенні „проповідник-мученик, канонізований церквою” (SUM-28, XIII, 179-180; MST, II, 47).

2. Стійке закріплення в мові *РГіно* поряд з іншогалузевими гіпонімічними значеннями. Від *Гіпер* *закон* „загальне правило, норма” (< *zakonъ „закон”, первісно „початок; початкове рішення”; можливо, „обмеження”, споріднене з лат. recens „свіжий; недавній”, ірл. cinim „виникаю” та ін. (ESUM, II, 22) розвинуто юридичне, релігійне, філософське значення: *законъ* у мові Київської Русі традиційно використовували як „звичай” (частіше релігійний), „правила гуртожитку” та „правопорядок” (LPVL); у XVI – XVII ст. активно функціонували значення „постанови світської влади” (юрид.), „сукупність догм і правил якої-небудь релігії” (реліг.), „зв'язок між явищами природи” (філос.) (SUM-28, X, 65-68), що збереглися до сьогодні (VTSSUM, 397; SUM-1, 312).

3. Тимчасове закріплення в мові *РГіно*. У давньокиївський період лексема *книгы* (*кънигы*) мала *РГіно* „зшиток аркушів з релігійним текстом” (← *Гіпер* *книгы* (*кънигы*) „зшиток аркушів з текстом” (LPVL, 331; MSDRĀ, II, 1393), яке пізніше, після утворення низки аналітичних форм (*книга ветхаа*, *книга Моисеова*, *книги апостольские*, *книги бытєйские*, *святая книга*, *книги царские* та ін. (SUM-28, XIV, 137-141), зникло. Так само відбулася втрата *РГіно* *книжныи* „який стосується церковних книг” (← *Гіпер* *книжныи* „який стосується книг”) (LPVL, 332), а *РГіно* *книжникъ* „знавець церковних книг” (← *книжникъ* *Гіпер* „знавець книг”) (SUM-28, XIV, 142) нині лише перебуває на шляху зникнення (*книжник* „заст. учений, знавець церковних книг” (VTSSUM, 548). Пасивування *РГіно* пов'язані з їх заміною синонімічними лексемами, як, наприклад, слово *огласити* замінило *ѹчити* „вивчати релігію, готуватися до хрещення” (← *Гіпер* *ѹчити* „вивчати”) (MSDRĀ, IV, 1335), оскільки кожне нове значення в слові прагне до мати окрему лексичну одиницю: *проповѣдь* прийшло замість *ѹченникъ* „настанова релігійного змісту” (← *Гіпер* *ѹченникъ* „настанова”) (MSDRĀ, IV, 1335; LPVL, 341; SUM-1, 917); *проповѣдникъ* – замість

Учитель „наставник християнства (духівник)” (← *Гіпер Учитель* „наставник”) (MSDRÂ, IV, 1338-1339; SUM-1, 917).

Процес тимчасового функціонування *РГіно* був особливо активним у бароковий період. Тоді, наприклад, лексема *легкий* набула релігійного значення „не обтяжений гріхом; безгрішний” (*Живот апостолскій легкій и высокій и над земных царей пред богом великій*) (SUM-28, XV, 254), що походило від „легкий, необтяжений”; *РГіно* *избавити* / *збавити* / *збавитель* „порятувати / порятунок від вічних мук (пекла); спасіння” (*Гі, помози на(м), избави на(с) имени твоего ради*) (SUM-28, XIII, 35) утворилися від *Гіпер* *избавити* / *збавити* / *збавитель* „захистити, оберегти від кого-, чого-небудь / порятунок”; *РГіно* *зборь* „з’їзд представників християнського духовенства; собор” ← *Гіпер зборь* „скликання членів організації, общини; зібрання” (звідси *зборовый* „який стосується протестантизму”) (SUM-28, XI, 74-75); *РГіно* *дѣдичь* „володар (про Христа)” ← *Гіпер дѣдичь* „господар, пан” (SUM-28, IX, 3); *РГіно* *дѣйство* / *дѣйствовати* „церковний обряд / здійснювати церковний обряд” ← *Гіпер дѣйство* / *дѣйствовати* „дія, діяльність / діяти” (SUM-28, VII, 7-8) та ін. Згодом замість тимчасових *РГіно* було встановлено синонімічні варіанти, наприклад: *РГіно* *законный* „який стосується релігії”, „праведний, християнський”, *законно* „праведно, по-християнськи”, *законникъ* „знавець і тлумач релігійних законів”, „чернець” (SUM-28, X, 62-68) відійшли до пасивного вжитку через вищу активність відповідних синонімів (*релігійний, християнський, по-християнськи, чернець / монах* тощо).

4. Деактивація *Гіпер* після закріплення *РГіно*. У мові Київської Русі активно функціонував *РГіно* *храмъ* „богослужбова споруда” поряд з *Гіпер* *храмъ* „дім, житловий будинок” (MSDRÂ, III, 1397-1399; LPVL, 110), однак вже з XIV ст. словники фіксують тільки *РГіно* „богослужбова споруда” (SUM-2, II, 517). Більшість *Гіпер* була активною в ранній писемний період: *Гіпер* *настотель* „наставник” → *РГіно* *настотель* „настоятель монастиря; ігумен” (MSDRÂ, II, 338); *Гіпер* *послѣшникъ* „покірний” → *РГіно* *послѣшникъ* „хто виконує другий ступінь епитимії (під час підготовки стати ченцем)” (MSDRÂ, II, 1241); *Гіпер* *папѣръть* „сіни, місце перед входом куди-небудь” → *РГіно* *папѣръть* „притвор церковний” (MSDRÂ, II, 878), а *притвор* „сіни православного храму, внутрішня паперть” (MSDRÂ, II, 1477); *Гіпер* *прѣстолъ* „стіл” → *РГіно* *прѣстолъ* „церковний стіл” (MSDRÂ, II, 1697); *Гіпер* *кати* „гудити, засуджувати” → *РГіно* *кати* „сповідати” (MSDRÂ, I, 1202); *Гіпер* *помазание* „мазання, накладання мазі” → *РГіно* *помазание* „таїнство миропомазання” (MSDRÂ, II, 1154-1155); *Гіпер* *причастик* „приєднання, причетність” → *РГіно* *причастик* „причащення святих таїн” (MSDRÂ, II, 1490); *Гіпер* *разрѣшити* „звільнити, простити” → *РГіно* *разрѣшити* „дати відпущення гріхів під час відспівування” (MSDRÂ, III, 52); *Гіпер* *поститиса* „утримуватися” → *РГіно* *поститиса* „утримуватися від скоромної їжі, дотримуючись посту” (MSDRÂ, II, 1263-1264); *Гіпер* *искѣшеник* „випробування” (< псл. **kusiti* „куштувати, пробувати; спокушати” (ESUM, III, 160) → *РГіно* *искѣшеник* „гріховне випробування” (MSDRÂ, I, 1224). Нерідко

навіть пізніє утворення *РГіно* – як результат вдосконалення церковних обрядів – не убезпечило *Гінер* від зникнення: *Гінер аґемей* „оливкове масло” (MSDRÂ, I, 822; SUM-28, IX, 90) → *РГіно елей* „оливкова олія, яку використовують для церковних обрядів” (SUM-1, 278). Перші значення лексем, указані у пункті 4, сучасні словники не фіксують.

Схожі утворення *РГіно* від загальних назв властиві тим мовам, із яких *РГіно* перейшли в українську, закріпившись у ній без *Гінер*, однак при цьому зберігши етимологічний зв'язок з ними: *РГіно диволь* / *днավоль* / *дьволь* / *днволь* „злий дух; сатана, чорт” прийшло в мову Київської Русі (MSDRÂ, I, 667) через старослов'янську (*дѣволѣ*, *днավоль*) із грецької, де *διάβολος* буквально означало „наклепник”, а згодом переросло в „диявол” – евфемістичну назву злого духа (ESRÂŠ, I, вип. V, 225). Уходження в українську мову іншомовних *РГіно* є кількісно помітними: *дяк* – *Гінер* гр. *διακός* „слуга, диякон” → *РГіно* гр. *διακός* „служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик” (ESUM, II, 153), *інквізиція* – *Гінер* лат. *inquisiit̃ia* „дідання, слідство” (ESUM, II, 305) → *РГіно* лат. *inquisiit̃ia* „у католицькій церкві XIII – XIX ст. – особливий церковний суд у справах єретиків, який відзначався винятковою жорстокістю” (SUM-1, 403); *Голгофа* – *Гінер Голгофа* „назва пагорба поблизу Єрусалима” → *РГіно Голгофа* „місце страти Ісуса Христа” (SUM-1, 195).

Формування релігійних гіпонімів стосується різних тематичних груп, як-от: носії характеристик за способом життя, поведінкою, вдачею, здібностями, віком, видом діяльності (*Творець*, *праведник*, *старець*, *патріарх*, *прислужник*), предмети (*корюва*, *образ*, *хрест*), дії, явища, процеси, стани (*висповідатися*, *провід*, *гріх*) та ін.

Установлення гіпонімічних зв'язків у період християнізації пов'язане з появою нових понять: *вѣнчати* „одягати вінок” → „об'єднувати шлюбом за церковним обрядом” (MSDRÂ, I, 489); *година* „час, частина” → „час, церковна служба” (MSDRÂ, I, 534-535) та ін. Насамперед до такого процесу залучали найменування слов'янського походження. Наприклад, *облачатиса*, *облачание* (пов'язані з *облѣтити* „одягти”, що походить від прасл. **obelkti* ← **obvelkti* „одягти”, утворене префіксом **ob-* та основою дієслова **velk* „тягти” (ESUM, IV, 136) у церковних і світських давньокиївських текстах використовували із семантикою „одягатися” (PCSSD, V, 491; MSDRÂ, II, 534) переважно зі піднесеним стилістичним відтінком, а „системна відтворюваність у певних контекстах, усталена лексична сполучуваність дієслова *облачатиса* (та похідних від дієслова *облачатиса* іменників *облечєніє*, *оболченіє*) з назвами церковного одягу сприяла звуженню його семантичного обсягу із загального ‘одягати(ся)’ до спеціального ‘одягати(ся) в богослужбовий одяг’¹³. У сучасному спеціальному мовленні старослов'янізми *облачати*, *облачатися*, *облачення* функціонують

¹³ Ů. Osinčuk, *Īstorĭâ ukrâĭns'koĭ bogoslužbovo-obrâdovoĭ leksiki*, Kiĭv 2009, s. 91.

як нейтральні одиниці, а поза сакральною сферою – урочисті та іронійні (SUM-11, V, 520; VTSSUM, 807).

Диференціації „нерелігійне – релігійне” зазнала лексема *храмъ* „просто хата” (ESSUM, IV, 455): за архаїчними віруваннями, хату, у якій мешкала людина, як стверджує І. Огієнко, називали *храмом*; у давньокиївській мові *храмъ*, як і повноголосі форми *хоромъ* та *хоромина*, – це і „будинок” (MSDRÂ, III, 1386-1387, 1397-13987), і „культова споруда”. Динаміку словотвірного процесу задавало конкурування лексем *хоромина* – *хороми* – *храм*, що певний час паралельно називали один об’єкт, та до сучасної української мови *хороми* і *храм* дійшли в різних значеннях: *хороми* „великий пишний будинок” (SUM-1, 1247), *храм* „церква, собор” (SUM-1, 1247).

Л. Кислюк звертає увагу на біблійне протиставлення християнських лексем *Творець* / *Творитель* „Бог як ідеальної першоснови, що створила світ, землю, людину, все живе” (ZUE, 201) загальноживимим словам, від яких їх і було утворено: первинне *твар* – прасл. **tvorъ*, *tvarъ* „творіння, створіння”, що має індоєвропейське походження (ESUM, V, 533), було дуже важливе для наших предків: „ним позначали мало не увесь навколишній світ; усіх живих істот; давня віра була анімістичною, все навколо – живе, серед тварин багато тотемних, священних”¹⁴; у давньокиївській мові воно, крім усього живого (*проповѣданте євангѣликъ всенъ твари иже въѣржимо ть* (HUM, 56), називало ще й „виріб; усе, що створено”, а також „світ, всесвіт”, „вигляд, подоба” (MSDRÂ, III, 930-932). Поява лексеми *Творець* у християнському значенні сприяла виникненню опозиції *Творець* – *твар*, оскільки, згідно з дохристиянським віруванням, погани вірили „в природу, в саму твар (твориво), а не в Творця, і служили цій тварі” (див. Рим. 1: 21-32). Саме християнство, усвідомлення одного Бога-Творця сприяло спеціалізації праслов’янського значення лексеми *твар* – „творіння”, „тварина” (SUMGr, IV, 250), виникненню похідної синонімічної лексеми *тварина* „одна жива істота” (SUMGr, IV, 250) і розвитку похідних негативних значень у спільнокоренових лексемах: *тварь* „презирливе найменування замість „підле створіння”, „ганебна істота” (SUMB.-N., 350), *тварина* „перен., зневажл. груба, підла людина”, *тварюка* „збільш.-зневажл. – щодо людини” (SUM-1, 1138) та ін.

Ту частину лексем праслов’янського походження, у яких осакралення відбулося задовго до християнізації, у давньокиївський період використовували переважно в релігійних значеннях без вихідної семантики, як, наприклад, *Богъ* (MSDRÂ, I, 137-140) без значення „володар, господар”, яке могло характеризувати це слово, оскільки, за однією із версій, воно походить від прасл. **bogъ*, що пов’язане із давньоіндійським *bhāgas* „наділяючий, податель, владика” (ESUM, I, 219). Праслов’янське *грѣб* початково означало „те, що нагрітали чи вигрітали” (ESRÂC, 95) (← спільнослов’янський корінь **grebti*, **grēbati* „копати,

¹⁴ L. Kislük, *Sučasna ukraïns’ka nominaciâ: resursi ta tendenciï*, Kiïv 2017, s. 200.

гребти, веслувати” (ESUM, I, 589), але в давньокиївській мові уже функціонували спеціалізовані значення: „могила”, „склеп, гробниця”, „яма”, „ящик, у якому хоронять покійника (труна)” (MSDRÂ, I, 38).

Значення, утворені під час християнізації завдяки осакраленню загальноновживаних лексем, спочатку функціонували разом із первинною семантикою: у давньокиївській мові *господь* „вельможа” і *Господь* „у використанні до Бога” (MSDRÂ, I, 565), а прасл. **gospodь* наймовірніше означало „гостинний друг, господар; гість, чужинець” (ESUM, I, 574), „господар гостей” (ESRÂŠ, VII, 61); за аналогією до *Господь* було утворене *госпожа* „володарка” → *госпожа* „у використанні до Богородиці” (MSDRÂ, I, 565); *плащаниця* – це і „шматок полотна”, і „полотно для загортання мертвих, саван” (MSDRÂ, II, 958) – для порівн.: старосл. *плащаниця* – це лише „шматок полотна, полотнище” (SS, 449) ← прасл. **plastь* „плащ” (ESUM, IV, 434–435); давньокиїв. *скоромъ* „жир, масло” і „скоромна (заборонена під час посту) їжа” (MSDRÂ, II, 382) ← прасл. **skoromь* „жир”, очевидно, пов’язане з *kъrmъ* „корм” (ESUM, V, 282); давньокиїв. *проповѣдати / проповѣдовати* „проповідувати, провіщати”, „сповіщати”, „навчати”, „вказувати (представляти)”, „пророчити” (MSDRÂ, I, 1557) ← старосл. *проповѣдати / проповѣдовати* „повідомляти, сповіщати”, „пророчити” (SS, 524) ← прасл. **vѣděti* „знати” (цілком природний семантичний перехід від „бачити” до „знати” відбувся в індоєвропейській прамові) (ESUM, I, 391); давньокиїв. *проща* „відпущення гріхів”, „прощення”; „дивовижне зцілення” (MSDRÂ, II, 1609) ← прасл. **prostia* „звільнення” ← 1) прасл. **prostiti* ← **prostь* „вільний” (ESRÂF, III, 387, 280); 2) прасл. **prostь* „вільний” ← **prosiiti* „зробити так, щоб нікого не було покарано”¹⁵; давньокиїв. *притворъ* – це „сіни православного храму, внутрішня паперть”, „західна частина православного храму”, „церковний храм”, „критий хід, галерея” (MSDRÂ, II, 1478) – для порівн.: старосл. *притворъ* „аркада”, „преторія” (SS, 513) ← прасл. **prĭtvorь* „прибудова” (← *prĭtvoriti* „прибудувати”) (ESUM, IV, 580) та ін.

Нарощення нових релігійних значень, набутих завдяки осакраленню загальноновживаних через спеціалізацію, стало для багатьох лексем початком втрати первинного та інших нерелігійних похідних. Потрібні загальноновживані значення мовці поступово закріплювали за синонімійними лексемами, що на той час не мали релігійної семантики, вивільняючи лексеми з релігійним значенням від полісемії, оскільки „термінологічна лексика прагне до того, щоб для назви кожного спеціального поняття існував лише один термін”¹⁶. Наприклад, давньокиїв. *говѣти* – це і „постити” (ще в старослов’янській від „догоджати, поклонятися”) утворили „постити”, оскільки піст був приємний Богові (ESRÂŠ, I, 111–112),

¹⁵ E. Babaeva, *Sovremennââ leksikografiâ o strukture mnogoznačnosti prilagatel'nogo prostoĭ* [v:] *Âzykovaâ kartina mira i sistemmaâ leksikografiâ*, pod red. V. Apresân i dr., Moskva 2006, s. 55–59.

¹⁶ M. Žovtobruh, *Stilistična diferenciaciâ ukraïns'koĭ leksiki. Sučasna ukraïns'ka literaturna mova: leksika i frazeologiâ*, Kiïv 1973, s. 172.

і „благоговіти”, і „утримуватися” (MSDRÂ, I, 533). Ця лексема в українській мові, на відміну від деяких інших слов'янських мов, залишилася тільки в релігійному значенні „постити” (SUMGr, I, 96; SUM-1, 194); порівн.: чеське *hoveti* „виявляти поборжливості”, сербське і хорватське *govjeti* – „слухатися”, болгарське *говѣа* – „шанувати, вклонятися” (ESSUM, I, 283). Частину утрачених значень українці закріпили за лексемою *благоговіти* (→ *благоговіння*), з якою слово *говіти* тривалий час мало синонімічний зв'язок: старосл. *БЛАГОГОВѢТИ* „боятися, коритися” (ESRÂC, 32) → давньокиїв. *БЛАГОГОВѢТИ* „пошановувати” (MSDRÂ, I, 94) → староукр. *благоговіти* „трепетно, побожно схилитися перед ким” (SUM-28, II, 96).

Слово *казання* в сучасній українській мові функціонує в релігійному значенні „проповідь” (SUM-1, 413), однак раніше для нього характерною була й нерелігійна семантика: давньокиїв. *КАЗАННІК* означало „сповіщення”, „говоріння”, „промову”, „настанову”, а також „покарання (у вигляді осуду)” (MSDRÂ, I, 1175; ESRÂC, 163-164), що зближувало його з лексемою *казнь* „публічний вплив на злочинця”, „покарання взагалі” (*казнь* у Київської Русі частіше використовували з конкретизаторами – *торгова казнь*, *смѣртна казнь* та ін. (MSDRÂ, I, 1178-1179). Із часом лексема *казнь* розширила семантику, пов'язану з покараннями людини: у XIV – XV ст. – це „розпорядження, наказ” (ССУМ, I, 462), у XVI – XVII ст. – „біда, нещастя”, „в'язниця” (SUM-28, XIV, 14-15). У сучасній українській мові залишилася тільки діалектна форма *казня* „тюремна камера” поряд з тим, що кілька слов'янських мов зберегли давні значення, напр.: *kâzna* в сербській, хорватській й *kazen* в словенській – це „покарання”, *kaznja* у верхньолужицькій – „розпорядження, наказ”. Синонімічний зв'язок лексем *казання* і *казнь* зник через домінування в лексемі *казання* релігійної семантики („проповідь”), що витіснила всі нерелігійні значення, частина з яких ще певний час була актуальною для лексеми *казнь*, та в українській мові це слово згодом перестало функціонувати, а в російській – з другої половини XIX ст. воно продовжило свій розвиток: „покарання” → „позбавлення життя”, „вища міра покарання”, „виконання смертної кари” (ESRÂC, 162). Натомість в українській мові лексема *казання* збагатилася своєю релігійною семантикою: І. Огієнко пише, що „вже з XVI ст. Українська Церква кохалася в церковній проповіді, і то в живій народній, чого не знала, наприклад, Церква Московська. У нашій церкві була навіть окрема посада „казнодія”, проповідника, так що проповідь стала важливою частиною богослужб”¹⁷. І. Галятовський у своєму риторичному трактаті „Наука, або Спосіб зложення казанія” поряд із порадами, як складати проповідь, використовував назви процесу творення проповіді, особи, яка творила проповіді, й самої проповіді питомими українськими словами: *казнодія*, *казнодій*, *казане*¹⁸.

¹⁷ І. Огієнко, *Українська церква: нариси з історії Української православної церкви*, <http://litopys.org.ua/ohienko/oh03.htm>, [01.08.2018].

¹⁸ J. Galátovs'kij, *Nauka albo sposob zloženâ kazanâ*, http://litopys.org.ua/old17/old17_04.htm, [25.12.2018].

Попри появу релігійних значень, до нашого часу також дійшла частина первинних значень слів, міцно вкорінених із праслов'янського періоду, у яких не відбувся розвиток семантики інших спрямувань:

- суч. **каятися** „зізнаватися у своїх гріхах; сповідатися”, „визнавати свою провину”, „шкодувати за вчиненням” (SUM-1, 428) – давньокиїв. **каѣти сѧ** „зізнаватися у своїх гріхах; сповідатися”, „визнавати свою провину”, „шкодувати” (MSDRÂ, I, 1202) ← старосл. **кати сѧ** „визнавати свою провину”, „шкодувати” (SS, 283) ← прасл. **kajati* „гудити, дорікати, картати, карати; відплачувати”, пов’язане з **cěna* (← **koina*) „оцінка” (ESUM, II, 413);
- суч. **молитися** „звертаючись із молитвою до Бога, святих, проказуючи слова молитви”, „перен. захоплюватися ким-, чим-небудь, схилитися перед кимсь, дуже любити когось” (SUM-1, 558), „благати, дуже просити” (SUM-11, IV, 784) ← давньокиїв. **молѣтис** „просити”, „молитися” (MSDRÂ, II, 167) ← старосл. **молѣти (с)** „просити”, „молитися” (SS, 332) ← прасл. **modliti*, споріднене з лит. *moldyti* „благати” (ESUM, I, 501);
- суч. **поминати** „справляти поминки, брати участь у поминках”, „молитися за здоров’я живого або за упокій померлого”, „віддаючи шану, згадувати, називаючи кого-, що-небудь”, „пригадувати” (SUM-1, 829) ← давньокиїв. **поминати** „згадувати в богослужінні, в молитві, молитися за упокій і за здоров’я”, „шанувати пам’ять” (MSDRÂ, II, 1159-1160) ← старосл. **поминати** „згадувати”, „нагадувати” (SS, 475) ← прасл. **rominati* „згадувати” ← **тъněti*, **тъniti* „думати” (ESUM, IV, 509);
- суч. **послух** „обов’язки, покладені на ченця або послушника”, „слухняне виконання наказів, розпоряджень і т. ін.; покоря” (SUM-1, 845); у XIX ст. **послухъ** „чернець”, „послушник” (SUMB.-N., 294) ← давньокиїв. **послѣхъ** „підкорення”, „підлеглий”, „очевидець”, „свідок”, „свідчення”, „слух, погосл” (MSDRÂ, II, 1238-1239) ← старосл. **послоухъ** „свідок” (SS, 482) ← прасл. **sluxъ* „слух”, первісно „те, що говорять, що можна слухати, чутка” (ESUM, V, 311);
- суч. **треба** „релігійний обряд (хрестини, вінчання, панахида)”, „жертвоприношення”, „потрібно, слід, необхідно” (SUM-1, 1167); давньокиїв. **трѣба** „виконання священного обряду”, „жертвоприношення”, „жертва”, „молитва, поклоніння” (MSDRÂ, III, 1019-1020) ← старосл. **трѣба** „жертвоприношення”, „жертва”, „святі дари, єхаристія” (SS, 705) ← прасл. **terba* „потреба, необхідність”, очевидно, пов’язане з **terbiti* „очищати, м’яти, смикати; термосити; каструвати”; у такому разі розвиток семантики рухався від „корчувати, чистити, робити корисним”, „потребувати, споживати, куштувати” (ESUM, V, 626);
- суч. **лукавий** „диявол”, „здатний на жарти”, „нещирий, єхидний, підступний” (SUM-1, 511), давньокиїв. **лѣкавыи** „диявол”, „хибний”, „непри-

язний”, „злий” (MSDRĀ, II, 51) ← старосл. *лжкавъ* „диявол”, „підступний”, „дуже поганий”, „мерзотник” (SS, 319) ← прасл. **lōkavъ* „підступний, вигнутий, кривий; хитрий”, похідне від **lōka* „кривизна, вигин” (ESUM, III, 303) та ін.

У староукраїнській мові паралельно з узуалізацією вже сформованої раніше релігійної семантики, спостережене активне нарощення релігійних значень шляхом осакралення нових загальноновживаних слів, що пояснюють намаганням, наприклад, анонімних укладачів однієї з найпопулярніших книг середньоукраїнського періоду „Синопису”, залучити найширше коло слухачів-читачів та орієнтацією на „*языкъ чистѣ Славенскыи*”¹⁹. Семантичні інновації цього періоду були спрямовані не так на номінування нових понять, що було характерно для давньокиївського періоду, як на пошук питомих синонімічних відповідників до наявних релігійних лексем серед питомих загальноновживаних: *оповѣдати / оповѣсти* „оголошувати”, „розповідати, розповісти” → „проповідувати” (MST, II, 47), *бѣсѣда* „розмова, бесіда” → „промова релігійного-повчального змісту” (SUM-28, II, 80), *бесѣдник* „розмовник” → „автор навчань, проповідей” (SUM-28, II, 81) → *бесѣдный* „проповідницький”, *благодарение* „подяка, вдячність” → „хвала, прославлення” (SUM-28, II, 96), *Господарь* „голова сім’ї” → „Господь Бог” (SUM-28, II, 51-52) → *Господариня* „дружина, жінка” → „Мати Божа” (SUM-28, II, 48), *Государь* „володар, правитель” → „титул верховних правителів, вищих духовних осіб” (SUM-28, VII, 58) → *Государиня* „ввічлива форма звертання до Богородиці” (SUM-28, VII, 58), *воздержание* „терпеливість в аскетичному способі життя” → „обмеження себе в чомусь з релігійних мотивів” (SUM-28, IV, 173), *вознестисѧ* „піднестися, піднятися” → „висвятитися (піднятися до духовного сану)” (SUM-28, IV, 167), *внутрь* „внутрішня частина чого-небудь” → „те, що стосується духовного світу або внутрішнього стану людини” (SUM-28, IV, 133), *взыване* „поклик, заклик” → „молитва” (SUM-28, IV, 31), *выбавене* „порятунок” → „порятунок від вічних мук” (SUM-28, IV, 102), *злоба* „щось шкідливе, недобре, погане” ← „відступництво” (SUM-28, XII, 5), *врагъ* „ворог, противник, недруг” → „відступник, єретик” (SUM-28, IX, 9), *другъ* „приятель, товариш” → „у розумінні християнської моралі – ближній” (SUM-28, VIII, 212), *вызнане* „офіційне признання чого-небудь” → „дотримання того чи іншого віросповідання” (SUM-28, IV, 169), *давати* „передавати від однієї особи до іншої, з рук в руки” → „жертвувати” (SUM-28, VII, 153), *даване* „вручення, передавання” → „пожертвування”, „присвячення Богу” (SUM-28, VII, 152), *датокъ* „давання, дання” → „офіра, пожертвування” (SUM-28, VII, 190), *даровати* „передавати кому-небудь у власність” → „принести в жертву” (SUM-28, VII, 176), *дарованье* „надання, передання у власність майна” → „благословення і прощення Бога” (SUM-28, VII, 175),

¹⁹ G. Nayenko, *Naukova metamova „Sinopsisu”: komunikativno-pragmatični aspekti* [v:] „Aktual’ni problemi ukraїns’koї lingvistik: teoriā i praktika”, vip. 22, 2011, s. 79-90.

дарувати „передавати кому-небудь у власність” → „принести в жертву” (SUM-28, VII, 175), *заклясти* „проклясти” → „відлучити від церкви, оголосити анафему” (SUM-28, X, 59), *зепсований* „який зіпсувався, став непридатним для користування” → „грішний, гріховний” (SUM-28, XI, 232), *зв'язане* „сполучення, скріплення, з'єднання” → „нерозгрішення, невідпущення” (SUM-28, XI, 141), *загинуті* „втратити життя” → „втратити душу, життя в раю” (SUM-28, IX, 251), *задержати* „перешкоджати рухові кого-небудь, не відпускати” → „не розгрішати” (SUM-28, X, 22), *задержатися* „залишитися на деякий час у певному місці, положенні” → „не одержати розгрішення” (SUM-28, X, 22), *згубити* „через неухважність загубити або забути що-небудь” → „привести до втрати вічного життя” (SUM-28, XI, 176), *криво* „нерівно” → „гріховно, недобре” (SUM-28, XIV, 108) та ін.

Попри те, що багато таких семантичних дериватів згодом було деактивовано, чимало з них у тій чи тій формі дійшли до сучасної української мови: староукр. *законникъ* „знавець і тлумач релігійних законів” → „чернець” (SUM-28, X, 62) – суч. *законник* „заст. чернець”, „бібл. учитель Закону Божого, той, хто тлумачить Закон” (SUM-20); староукр. *дѣва* „молода неодружена особа жіночої статі” → *Дѣва* „Богородиця, Богоматір” (SUM-28, VIII, 247) – суч. у словосполучі *Діва Марія* „Богородиця” (SUM-1, 232); староукр. *дослужити* „відбути встановлений термін на службі” → „закінчити церковну службу” (SUM-28, VIII, 157) – новітні словники подають форму недоконаного часу *служити* „відправляти церковну службу” (SUM-1, 1066) і доконаного *відслужувати* „провести богослужіння” (SUM-1, 144; SUM-20); староукр. *вѣчність* „безконечність участі, відсутність початку і кінця” → „вічне загробне життя” (SUM-28, VI, 166) – суч. *відійти* (*піти*) / *відходити у вічність* (*у довічний сон*) (SUM-20) та ін.

У реєстрі „Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” наявна низка омонімічних слів, розвиток яких спричинило активне осакралення загальноновживаних слів: *винність* „провина”, „гріх” – *винність* „повинність” (SUM-28, IV, 64), *внутрь* „нутро, середина”, „сутність”, „душа” – *внутрь* „в, всередині, всередину та под.” (SUM-28, IV, 134), *жрати* „приносити в жертву” – *єжрати* „їсти”, „нищити” (SUM-28, IX, 180), *заступъ* „захист, оборона”, „захисник, небесна сила”, „напад” – *заступъ* „знаряддя праці” (SUM-28, X, 228-229), *заходъ* „одна із чотирьох частин світу”, „країни Західної Європи, католицький світ” – *заходъ* „спуск небесного світила за обрій; кінець чого-небудь” (SUM-28, XI, 36) (суч. *захід* – це ще „сукупність дій або засобів для здійснення чого-небудь” (SUM-1, 344), *исходъ* „рух за межі чого-небудь”, „назва другої із п'яти книг Старого Завіту”, „смерть” – *исходъ* „коліно” (SUM-28, XIII, 219-220), *казанє* „релігійно-повчальна промова під час богослужіння”, „конфесійний жанр”, „промова” – *казанє* „покарання” (SUM-28, XIV, 9-10), *крижъ* „стовп у вигляді хреста як знаряддя страти”, „предмет хрестовидної форми як символ християнства”, „хрест як геральдичний знак”, „молитовний жест християн”, „страждання”, „випробування” – *крижъ* „крижі, поперек” (SUM-28, XV, 113-114). Похідне

значення, загалом, може ставати єдиним у слові²⁰; для порівняння: староукр. *клиросъ* – це „сукупність церковнослужителів” і „підвищене місце для хору в церкві” (SUM-28, XIV, 122) – суч. *клирос* – лише „місце для хору в церкві на підвищенні перед вітарем по ліву і по праву руку” (SUM-1, 439), а *клир* – „сукупність священнослужителів і церковнослужителів, духовенство”, „церковний хор” (SUM-20). Омонімічний зв’язок існує між релігійним і нерелігійним значеннями і в сучасній українській мові: *лик* „зібрання, сонм (ангелів, святих і т. ін.)” – *лик* „обличчя (звичайно на іконах)” (SUM-1, 497), *образ* „ікона” – *образ* „вигляд, зображення (відображення)” (SUM-1, 665), *промисел* „провидіння” – *промисел* „добування засобів існування; місце, родовище добування чого-небудь” (SUM-1, 913), *треба* „жертвоприношення; релігійний обряд (хрестини, вінчання, панахида та ін.), який замовляє вірник” – *треба* „потрібно, необхідно” (SUM-1, 1167) та ін.

Сучасна українська церковно-обрядова термінологія репрезентує продовження тенденції широкого розвитку загальноновживаної лексики у бік релігійної спеціалізації: *губка* (заст. *губа*) „богослужбовий предмет, який використовують для обмивання та обтирання євхаристійного посуду після його використання або для витирання мира з тіла охрещуваного” (SCOT, 43), *заборонений* „особа, на яку накладено церковну заборону” (SCOT, 55), *звання* „те саме, що сан духовний” (SCOT, 56), *наречений* „мирянин, який готується прийняти або приймає Таїнство Шлюбу; заст. *жених*” (SCOT, 81), *намітка* „верхній головний убір великосхимника, що являє собою покривало, яке надівають поверх камилавки; каптур; апостольник; частина клобука, що являє собою покривало, яке обтягує камилавку й спадає на спину трьома довгими кінцями” (SCOT, 81, 67), *ножиці* „(рідко *ножички*) церковний предмет – ножиці, які використовують для здійснення обряду постриження” (SCOT, 84), *палиця* „елемент богослужбового одягу архиєрея та нагородженого ним ієрея, що являє собою чотирикутну хустку, яку підвішують до пояса за один кут і носять на стегні” (SCOT, 91), *слава* „частина, на які поділено кафизми; статія”, „словослів’я „Слава Отцю і Сину і Святому Духові”, яке завершує кожну статтю кафизми; 3. Те саме, що словослів’я мале” (SCOT, 120) та ін.

У процесі формування внутрішньослівної парадигми гіпонімічний зв’язок віддзеркалює зміни в позначенні дійсності, пов’язаної з релігійною сферою українців, що зумовлено, з одного боку, мовним консерватизмом, оскільки лексеми залишалися незмінними, а з іншого, – видозміною мовних об’єктів (*риза* „взагалі одяг” → „верхнє вбрання священика для богослужіння”), набуттям ними нових ознак чи функцій (*настоятель* „наставник” → „наставник (начальник) чоловічого монастиря; ігумен”), розширенням знань мовців про об’єкти (*Спаситель* „рятувальник” → „засновник християнства, який врятував людство, спокутувавши його гріхи; Ісус Христос”).

²⁰ F. Nepijvoda, *Leksika aktovih knig Starodubs'kogo mis'kogo urâdu drugoi polovini XVII stolittâ* [v:] *Doslidžennâ z movoznavstva*, Kiïv 1962, s. 94.

ДЖЕРЕЛА

- VTSSUM – *Velikij tumačnij slovník sučasnoï ukrains'koï movi*, holov. red. V. Busel, Kïiv – ĭrpin' 2007.
- ESUM – *Etimologičnij slovník ukrains'koï movi*, red. kolegiâ: O. Melničuk (gol. red.), V. Kolomiêc', O. Tkačenko, Kïiv 1985-2012.
- ESSUM – Ogiênko Ĭ., *Etimologično-semantičnij slovník ukrains'koï movi*, Vinnipeg 1979-1995.
- ZUE – Žajvoronok V., *Znaki ukrains'koï etnokul'turi*, Kïiv 2006.
- MSDRÂ – Sreznevskij Ĭ., *Materiâly dlâ slovarâ drevne-russkago âzyka po pismennym" pamâtnikam"*, Sankt Peterburg" 1893-1912.
- MST – Timčenko Ê., *Materiâli do slovníka pisemnoï ta knižnoï ukrains'koï movi XV – XVIII st.*, Kïiv 2002-2003.
- LPVL – L'vov A., *Leksika „Povesti vremennyh let"*, Moskva 1975.
- PCSSD – *Polnyj cerkovno-slavânskij slovar' (so vneseniem v" nego važnh"jšyh" drevne-russkih" slov i vyraženi)*, sost. svâš. magistr" G. Dâčenko, Moskva 1900.
- SS – *Staroslavânskij slovar' (po rukopisâm X – XI vekov)*, pod red. M. Cejtlin, R. Večerki i E. Blagovoj, Moskva 1994.
- SUM-1 – *Slovník ukrains'koï movi*, vïd p. red. V. Žajvoronok, Kïiv 2012.
- SUM-2 – *Slovník staroukrais'koï movi XIV – XV st.*, ukl.: D. Grinčišin, U. Êdlins'ka, V. Karpova ta in., Kïiv 1977-1978.
- SUM-11 – *Slovník ukrains'koï movi*, redkol.: akad. Ĭ. Bilodid ta in., Kïiv 1970-1980.
- SUM-20 – *Slovník ukrains'koï movi*, gol. red. V. Rusanivskij, Kïiv 2010-2018, <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>, [20.06.201].
- SUM-28 – *Slovník ukrains'koï movi XVI – peršoi polovini XVII st.*, gol. red. D. Grinčišin, L'viv 1994-2010.
- SUMB.-N. – Bilec'kij-Nosenko P., *Slovník ukrains'koï movi*, Kïiv 1966.
- SUMGr – *Slovar' ukrains'koï movi*, uporâd. B. Grinčenko, Kïiv 1996.
- SCOT – Purâêva N., *Slovník cerkovno-obrâdovoi terminologii*, L'viv 2001.
- HIUM – Nimčuk V., *Hrestomatîâ z istoriï ukrains'koï movi X – XIII st.*, Žitomir 2015.
- ESRÂF – Fasmer M., *Êtimologičeskij slovar' russkogo âzyka*, Moskva 1986-1987.
- ESRÂC – Cyganenko G., *Êtimologičeskij slovar' russkogo âzyka*, Kïiv 1989.
- ESRÂŠ – *Êtimologičeskij slovar' russkogo âzyka*, pod red. N. Šanskogo, Moskva 1963-1982.

ЛІТЕРАТУРА

- Alefrenko N., *Spornye problemy semantiki*, Moskva 2005.
- Babaeva E., *Sovremennââ leksikografiâ o strukture mnogoznačnosti prilagatel'nogo prostoj* [v:] *Âzykovaâ kartina mira i sistemnaâ leksikografiâ*, pod red. V. Apresân i dr., Moskva 2006, s. 761-844.
- Dombrovskij V., *Ukrains'ka stilistika i ritmika. Ukrains'ka poetika*, Drogobič 2008.

- Dorošenko S., *Zagal'ne movoznavstvo*, Kïiv 2006.
- Galâtovs'kij J., *Nauka albo sposob zloženâ kazanâ*, L'viv 1665, http://litopys.org.ua/old17/old17_04.htm, [25.12.2018].
- Hansen K., *Englische Lexikologie. Einführung in Wortbildung und lexikalische Semantik*, Leipzig 1982.
- Kislûk L., *Sučasna ukraïns'ka nomînaciâ: resursi ta tendenciï*, Kïiv 2017.
- Kobozeva I., *Lingvističeskaâ semantika*, Moskva 2000.
- Konovalova E., *Giper-giponimiâ v ekonomičeskoj terminologii* [v:] „Filolohičeskie studii”, 2, 2001, s. 79-85.
- Krongauz M., *Semantika*, Moskva 2001.
- Levickij V., *Semasiologiâ*, Vinnica 2006.
- Nayenko G., *Naukova metamova „Sinopsisu”: komunikativno-pragmatičnî aspekti* [v:] „Aktual'nî problemi ukraïns'koï lingvistiki: teoriâ i praktika”, gol. red. L. Ševčenko, Kïiv 2011, s. 79-90.
- Nepijvoda F., *Leksika aktovih knig Starodubs'kogo mîs'kogo urâdu drugoi polovini XVII stolittâ* [v:] *Doslidžennâ z movoznavstva*, Kïiv 1962.
- Nikitin M., *Kurs lingvističeskoj semantiki*, Sankt-Peterburg 1996.
- Novikov L., *Semantika russkogo âzyka*, Moskva 1982.
- Ogiênko Î., *Ukraïns'ka cerkva: narisî z istoriï Ukraïns'koï pravoslavnoi cerkvi*, <http://litopys.org.ua/ohienko/oh03.htm>, [01.08.2018].
- Osinčuk Ů., *Istoriâ ukraïns'koï bogoslužbovo-obrâdovoï leksiki*, Kïiv 2009.
- Popova O., *Osnovi terminoznavstva*, Rivne 2011.
- Purâêva N., *Formuvannâ ukraïns'koï cerkovno-obrâdovoï terminologii (nazvi bogoslužbovih predmetiv)*: avtoref. dis. kand. filol. nauk, Kïiv 2001.
- Ukraïns'ka mova: enciklopediâ*, redkol.: V. Rusanivskij, O. Taranenko, M. Zâblûk ta in., Kïiv 2004.
- Vinogradov V., *Osnovnye tipy leksičeskih značenij slova* [v:] „Voprosy âzykoznaniâ”, gl. red. V. Vinogradov, Moskva 1953, s. 3-29.
- Žovtobrûh M., *Stilistična diferenciaciâ ukraïns'koï leksiki. Sučasna ukraïns'ka literaturna mova: leksika i frazeologiâ*, Kïiv 1973.

Статтю присвячено дослідженню специфіки формування релігійних значень за допомогою внутрішньослівного гіпонімічного (родо-видового) зв'язку. Установлено, що в семантичних структурах лексем цей тип семантичної деривації здатний активно розгортати стійкі релігійні (видові, гіпонімічні) значення від загальноновживаних (родових, гіперонімічних) значень. З'ясовано, що із закріпленням гіпонімів зникла частина гіперонімів. Досить активним був процес перенесення з інших мов релігійних гіпонімів без гіперонімів у давньокіївську мову. Формування внутрішньослівної парадигми гіпонімічним зв'язком віддзеркалює зміни у позначуваній дійсності, пов'язані з релігійною сферою українців, що зумовлено, з одного боку, мовним консерватизмом, оскільки лексеми залишалися незмінними, а з другого, – видозміною мовних об'єктів, набуттям ними нових ознак, функцій, розширенням знань мовців про об'єкти.

Ключові слова: релігійна лексика, внутрішньослівна гіпонімія, внутрішньослівний гіпонім, внутрішньослівний гіперонім.

DIVERSITY OF FORMING RELIGIOUS MEANINGS THROUGH INTRAWORD HYPONYMIC RELATIONS

The article is devoted to the study of the specifics of the formation of religious meanings with the help of the intraword hyponymic (genus-species) relations. It was revealed that in semantic structures of lexemes, this type of semantic derivation is capable of actively deploying stable specialized religious(specific, hyponymic) meanings from commonly used (generic, hypernymic) ones. It was also found that in times of Christianization, the fixation of hyponyms often led to the disappearance of hypernyms. The process of transferring religious hyponyms without hypernyms from other languages into the Old Kyiv language was quite active. Forming a paradigm through hyponymic relations reflects a variety of changes in the represented reality associated with the linguistically conservative religious sphere of Ukrainians: the names remained unchanged, while language objects, acquiring new functions, changed, and the speakers' knowledge of the objects deepened.

Key words: religious vocabulary, intraword hyponymy, intraword hyponym, intraword hypernym.

zgłoszenie artykułu: 15.09.2019

przyjęcie artykułu do druku: 15.04.2020